

Karlík, Petr

"Dělba práce" mezi slovníkem a syntaxí

In: Karlík, Petr. *Gramatika a lexikon češtiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 21-41

ISBN 978-80-210-6845-2; ISBN 978-80-210-6848-3 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130618>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

„Dělba práce“ mezi slovníkem a syntaxí

Reprezentace znalosti jazyka v kognitivistickém smyslu vždy byla (kromě jiného) spojena s nutností řešit problém, který před ni klade existence komplexních struktur velikosti slova (*na-mal-ova-l(-a)*; *velk-o-měst(-o)*) a existence komplexních struktur (frází) obsahujících slova jako jejich konstituenty (*zelená tráva*; *Eva se rozvádí*; *Říkali, že Eva se rozvádí*). Na jedné straně byly pozorovány shody: komplexní slova i fráze mají kompozicionální (strukturální) význam: např. *klekání* (= 'jméno vyjadřující proces, který označuje verbální kmen', např. *klekání / kleknutí na dlažbu*), *vylít s vaničkou i dítě* (= 'fráze referující k události, kdy někdo vylívá vodu z vaničky a přitom z vaničky vypadne i dítě'). Komplexní slova i fráze mají ovšem i nekompozicionální, ideosynkratický význam: *klekání* (= 'modlitba, např. *zvonili klekání / *kleknutí*), *vylít s vaničkou i dítě* (= frazém; jeho význam lze s větší nebo menší mírou přesnosti odvodit z významu kompozicionálního), *vzít za své* (= frazém, jeho význam nelze odvodit, musí se ho člověk naučit). Srov. i známý příklad Sgallovy skupiny: *švestk-ov(-ý)*, *brambor-ov(-ý)*, *tvaroh-ov(-ý)* jsou adjektiva, která kompozicionálně vyjadřují čistě relaci k jménu, z jehož kořenu jsou derivována (jsou to tzv. *relační adjektiva*). Jejich význam je v různých kontextech, tj. ve spojení s různými jmény, jejichž význam tato adjektiva modifikují, různý, z kompozicionálního významu sice jako jeho specifikace vycházející, ale žádnou jazykovou operací neodvoditelný (i rodilí mluvčí se ho musí naučit jako znalost o světě): *švestkový knedlík* = 'knedlík obsahující uvnitř švestku', *švestková povidla* = 'povidla vyrobená ze švestek'; *bramborový knedlík* = 'knedlík vyrobený z těsta vyrobeného z brambor', *tvarohový knedlík* = 'knedlík vyrobený z těsta vyrobeného z tvarohu', nebo 'knedlík posypaný tvarohem' aj. Je přirozeně problém, kde jsou v architektuře jazyka tyto ideosynkratické rysy jazykových výrazů lokalizovány, tj. v jaké fázi derivace struktury má přístup ke struktuře sémantická interpretace kompozicionální a v jaké fázi sémantická interpretace ideosynkratická.

Klasické slovní ideosynkrasie, tj. monolexemické idiomy, reprezentuje taky třída jmen označovaných u nás jako *jména konatelská*: musíme vědět, že např. *rybář* označuje toho, kdo chytá ryby pro zábavu nebo jako povolání; kompozicionální význam jména *rybář* vyjadřuje ovšem pouze vztah toho, k němuž jméno referuje, k významu kořenu, z něhož je jméno derivováno (je to *relační substantivum*), takže *rybář* je k dispozici i pro označení

např. toho, kdo maluje ryby, nebo toho, kdo prodává ryby, kdo rád ryby jí atd., možná dokonce už bylo slovo *rybář* v diskurzu v těchto nebo jiných významech použito. Připomínám, že velmi pěkně proces odvození významu relačního jména *knoflíkář* ze světa, v němž se jméno užívá, ukazuje film *Knoflíkáři*.

Všechny gramatiky ukazují, že typickou strukturou velikosti slova, která je přístupná pro ideosynkratický význam, jsou kompozita: *velkoměsto* ≠ ‘velké město’, *pivovar* ≠ ‘var piva’, nýbrž ‘místo, kde se vaří pivo’, *knihkupec* má význam ‘kdo prodává knihy’, event. ‘kdo i vykupuje knihy např. v antikvariátu’, nikoli ale kompozicionální význam ‘kdo kupuje knihy’ apod. Nadto existují kompozita, která jsou pravidly nevytvořitelná, např. *vlajkonoš* a *břichomluvec*; není totiž k dispozici derivace, jejímž výsledkem je nomen agentis *noš* a *mluvec* tvořící jednu složku kompozita.

Jiný problém, který tato lingvistika musí řešit, je místo a způsob reprezentace morfologických alternací. Např. distribuce alternace *ů* / *o* v nominálních kořenech jako *stůl*, *bůh*, *vůl* nebo *sůl* je, jak víme, popsitelná jednoduchým (neformálním) pravidlem: alomorf *s ů* se objevuje pouze v kontextu, je-li první morfém, který se k nominálnímu kořenu připojuje, nositelem rysu Nom.Sg. nebo rysu Akuz.Sg.Mask. a nemá fonetickou realizaci, jinde *o*, tedy:

Nom./Akuz. Sg.	<i>stůl</i> × Gen.Sg. <i>stolu</i> , ...; <i>stolek</i> , <i>stolní</i> , <i>stolovat</i> , <i>stolárna</i>
Nom.Sg.	<i>bůh</i> × Gen.Sg. <i>boha</i> , ...; <i>!bůžek</i> , <i>božíčku</i> , <i>boží</i> , <i>zbožný</i> , <i>zbožňovat</i> , <i>bohorodička</i>
Nom.Sg.	<i>vůl</i> × Gen.Sg. <i>vola</i> , ...; <i>volek</i> , <i>volský</i>
Nom.Sg.	<i>sůl</i> × Gen.Sg. <i>solí</i> , ...; <i>solíčka</i> , <i>solný</i> , <i>solit</i> , <i>solnička</i>

Bylo by explanatorně neadekvátní, kdyby teorie byla konstruována tak, že by u každého jména tyto alternace ve slovníku uváděla, když stačí mít pro derivaci jedno pravidlo; je problém teorie, kde toto pravidlo funguje. Při jeho lokalizaci v architektuře gramatiky se musí vzít v úvahu, že je třeba zajistit, že pro několik nominálních kořenů toto pravidlo není přístupné, ač podmínky pro jeho účinnost (nominální kontext) splněny jsou, srov.:

Nom./Akuz.Sg.	<i>trůn</i> – Gen.Sg. <i>trůnu</i> , ...; <i>trůnek</i> , <i>trůní</i> , <i>trůnit</i>
---------------	--

Něco jiného jsou alternace v kořenech, které netvoří kontext pro účinnost výše uvedeného pravidla, např. *hrůza*, *chůva*, *chůze*. Jejich základem jsou verbální kořeny *s o* a *ů* mají v celém paradigmatu substantiv, a jen tam:

Nom.Sg. *hrůza*, Gen.Sg. *hrůzy* ...; *hrůzovláda*; *hrozit*, *hrozba*, *hrozný*

Nom.Sg. *chůva*, Gen.Sg. *chůvy* ...; *chůvička*; *chovat*, *chov*, *chovný*

Jestliže jsou tyto alternace řízeny fonologickými pravidly, je přirozeně otázka, v jaké fázi derivace struktury má fonologie ke strukturám přístup. Dobře tento problém ilustrují následující data ukazující proces klasicky označovaný jako vokalizace předložek / předpon.

(a) Pro fonologickou realizaci předpony může mít přístup fonologie už ke slovníku: *se* / **s-psat* × **se* / *s-pojit*, pokud v syntaxi bude ok. *sepíšu*, *sepsal*, *sepiš* ... (bude ale stejně třeba řešit případy jako *spis*, *spisovatel* ...) a *spojím*, *spojil*, *spoj*.

(b) Pro fonologickou realizaci předložky musí mít přístup fonologie až po syntaxi, tedy až je v syntaxi vytvořena PP: *s* / **se bratrem* × **s* / *se svým bratrem*.

Protože fonologické pravidlo regulující alternaci vokál (default *e*, v speciálním kontextu *u*) / Ø v P, je různé, je-li P předpona, nebo je-li P předložka, ukazuje se, že fonologie je postsyntaktická: *ode*/**od-rvat* × *od*/**ode rváče* (za příklad děkuji M. Zikové).

Teorie musí řešit taky problém, v jaké fázi derivace struktury a jakým mechanismem dochází ke sloučení slovesa s verbální flexí, jména s nominální flexí, adjektiva s adjektivní flexí atd., tedy např. 1.os. sg.: *prosí-m* × *nes-u*/**i* × *píš-u*/-*i*. Jde tedy o to, jakou pozici v architektuře gramatiky zaujímá flexivní morfologie. Empiricky je přitom ověřitelné, že derivační morfémy jsou blíže kořenu než morfémy flexivní; existuje mnoho analýz reprezentujících pořadí derivačních morfémů (např. Selkirk(ové), 1982, *affix ordering generalization*). Ze zcela jiného pohledu přichází známá teorie tzv. zrcadlového principu (*mirror principle*) Bakera (1985), podle něhož morfologická derivace musí přímo reflektovat syntaktickou derivaci (a naopak). To např. znamená, že pokud se morfém *-í-* mající rys [externí kauzace] nachází blíže kořenu než morfém *-m* reprezentující 1.os.sg. (*suš-í-m*), tak syntaktický uzel ve stromě, do kterého je *-í-* vkládáno, musí být níže než uzel, v němž se realizuje shoda.

S jistým zjednodušením řečeno, v generativní tradici vykristalizovaly dvě hypotézy, které se snaží dát odpověď na „dělbu práce“ mezi slovníkem a syntaxí: lexikalistická hypotéza a nelexikalistická (transformacionalistická) hypotéza.

Lexikalistická hypotéza (Lexikalismus)

Lexikalistická hypotéza je hypotéza modulární organizace gramatiky předpokládající, že systém slov je nezávislý na systému frází. Reflektuje intuici (I), že slova jsou tvořena z jiných strukturálních elementů než syntaktické fráze: morfologické konstituenty slov jsou lexikální (kořeny) a sublexikální (afixy), zatímco syntaktické konstituenty frází jsou slova jako minimální neanalyzovatelné jednotky, a dodává k ní hypotézu, že pro slova existují jiná pravidla strukturace než pro fráze: existuje tedy generativní slovník a generativní syntax jako dva autonomní moduly; srov. různé varianty lexikalismu analyzované Aronoffem (1994). Intuici (I) reflektuje i opačná hypotéza nelexikalistická (transformacionalistická), ta ale předpokládá, že v gramatice existuje jen jediný generativní modul, a to syntax, tedy že systém slov a systém frází jsou přímo propojeny (nelexikalistický je vlastně úplný začátek generativní gramatiky u Leese (1960) a v současné době vlivná teorie Distribuované morfologie); viz Nelexikalistická hypotéza. Z mnoha zásadních rozdílů mezi oběma hypotézami je důležitý ten, že v lexikalistických koncepcích jsou slova (nederivovaná i komplexní) atomární lexikální jednotky, tagované rysy morfosyntaktickými, sémantickými i (některými) fonologickými, vstupem do syntaxe, zatímco v nelexikalistických koncepcích jsou slova výstupem ze syntaxe.

Lexikalismus sice předpokládá, že systém slov a systém frází jsou na sobě nezávislé, předpokládá ale současně, že oba systémy nejsou zcela rozdílné. Např. v obou systémech jsou strukturní jednotky jako hlava, v obou systémech existuje derivace aj. V lexikalistických modelech nejsou lexikon, hostící systém slov, a syntax, hostící systém frází, přímo propojeny; musí proto existovat soubor operací, které se musejí uskutečnit, aby se oba komponenty gramatiky propojily. Základní je operace (analyzovaná klasicky jako transformace) vložení materiálu z lexikonu do terminálního uzlu syntaktického stromu na principu „vložit do uzlu obsahujícího rys x materiál z lexikonu se stejným rysem x “. Tedy: Je-li ve stromě uzel s rysem N (= nomen, substantivum), může do tohoto uzlu být vložen pouze lexikální materiál s rysem N) atd. Existuje naproti tomu několik teoretických řešení případů, kdy existuje víc kandidátů pro vložení jazykového materiálu do uzlu, což je častý případ u derivačních a flexivních morfémů (jev strukturalisticky analyzovaný jako alomorfie). Vlivná je analýza podle tzv. *elsewhere condition* (poprvé formuloval Kiparsky (1973) jako pravidlo fonologické).

Elsewhere condition: Lze-li ve stejném kontextu aplikovat současně dvě pravidla, pak přednost má vždy to specifitější z nich; druhé pravidlo je pak aplikováno ve všech ostatních případech (tzn. *elsewhere*).

Fungování *elsewhere condition* ilustruje Ziková (rukopis pro Nový encyklopedických slovník češtiny) na distribuci koncovek genitivu plurálu. Gen.Pl. se v české jmenné deklinaci realizuje třemi alomorfy: *-ů, -í, -Ø*. Distribuce první koncovky (*-ů*) je vázána rodově: *ů* se objevuje v Gen.Pl. u všech maskulin (bez ohledu na jejich příslušnost k určitému deklinačnímu typu), tj. *pán-ů, muž-ů, hrad-ů, stroj-ů, sluh-ů*, což lze formalizovat tímto pravidlem: [Gpl] → *-ů* / [+masc]. Zbylé dvě koncovky se pak obě objevují u feminin i neuter, tedy v kontextu ne maskulin [-masc]; srov. např. *růž-í* (fem.), *moř-í* (neutr.) a *žen-Ø* (fem.), *měst-Ø* (neutr.). Pravidla [Gpl] → *-í* a [Gpl] → *-Ø* si tedy v kontextu [-masc] vzájemně konkurují. Jejich aplikaci, která zajistí správnou distribuci obou koncovek, tedy reguluje *elsewhere condition*. Protože distribuce nulové koncovky je vázána na specifické skupiny ne-maskulin, konkrétně na jména deklinačních typů *žena, město a kuře* a jména derivovaná sufixy *ic(-e)* a *išt(-ě)*, je pravidlo [Gpl] → *-Ø* aplikováno na základě *elsewhere condition* přednostně; [Gpl] → *-í* se pak jakožto obecné pravidlo uplatňuje ve všech ostatních kontextech.

Lexikalistické koncepce se liší zvl. v tom, jakým mechanismem je zajištěno sloučení lexikálního materiálu s flexí a jak je organizován vztah k fonologické struktuře. Zatímco lexikální materiál je v hlavním proudu generativní gramatiky vkládán do syntaxe v průběhu derivace (buď na začátku, nebo v některé její fázi) a vložení je řízeno principem „rys ze syntaxe za materiál se stejným rysem z lexikonu“, sloučení lexikálního materiálu s flexí bylo a je zajišťováno v různých teoriích různě, v novějších modelech zvl. z hlediska toho, v jaké fázi derivace (v průběhu derivace, nebo postsyntakticky) nastává.

Vznik lexikalistické hypotézy je spojen s mainstreamovou interpretací (podle Marantze (1997) ovšem mylnou) Chomského důležité studie *Remarks on Nominalization* (1970), z níž (mj.) vyplynul na základě analýzy dat ukazujících syntaktické chování angl. *ing*-nominalizací (*destroy-ing*) požadavek mít v architektuře gramatiky dva moduly: modul pro tvoření nominalizací (a slov obecně) regulované syntaktickými pravidly (v tehdejší verzi generativní gramatiky transformacemi), tj. modul hostící systém frází (syntax), a modul pro tvoření nominalizací (a slov obecně) regulované jinými než syntaktickými pravidly, tj. modul hostící systém slov (generativní slovník): *ing*-nominalizace ve frázi (1) je generována v syntaxi (jako verbální gerundium si ponechává vlastnosti V), kdežto *ing*-nominalizace ve frázi (2) je generována z V ve slovníku a do syntaxe vstupuje jako N:

- (1) [John's deliberately / *deliberate destroying the book] annoyed everybody
- (2) [John's *deliberately / deliberate destroying of the book] annoyed everybody

Hypotéza dvou modulů, a to slovníku a syntaxe, je společným rysem všech lexikalistických teorií. Lexikalistická hypotéza existuje v mnoha variantách; společné vlastnosti jsou zvl. tyto (podle Spencera (2005) a hlavně Williamse (2007)):

- (a) asymetrie systému slov a systému frází: výstup systém slovu poskytuje vstup pro frázový systém, nikoli naopak;
- (b) atomičnost systému slov: objekty systému slov jsou atomické objekty ve frázovém systému, nikoli naopak;
- (c) vnitřní struktura systému slov může být odlišná od vnitřní struktury frázového systému;
- (d) systém slov determinuje, co jsou v jazyce slova a jaké mají vlastnosti, systém frází určuje, jak slova na základě vlastností slov tvoří fráze;
- (e) syntaktická pravidla nemohou měnit lexikální význam slov (např. nemohou měnit argumentovou strukturu);

Další rozdíl mezi systémem slov a systémem frází vyplývá z toho, že pravidlo *rekurzivity* (viz Proč gramatika a lexikon češtiny?) platí v systému frází a neplatí v systému slov. To znamená, že z hlediska derivačního mechanismu neexistuje omezení týkající počtu konstituentů, z nichž je fáze tvořena (*Petr řekl, že Pavel řekl, že Ivana řekla, že Petr řekl, že ...∞; Přišli tam Petr a Pavel a Ivan a ... ∞*), zatímco při derivaci slova se v jistém okamžiku dosáhne konce derivace: *učí-tel, učí-tel-ová-ní, učí-tel-n(-ý), učí-tel-n-ost, učí-tel-stv(-o), učí-tel-stv-í ...; *učitel-n-ost-n(-ý)/(-í), *učí-tel-stv-ová-ní* aj. Pro češtinu srov. Šlosar (1986). Nechám stranou případy podezřelé s toho, že pro ně „konec derivační řady“ není; jsou to vždy případy opakování stejného afixu, např. *hrá-vá-vá-vá ...∞; pra-pra-pra ...∞ babička*.

A konečně nejznámější rozdíl mezi systémem slov a systémem frází spočívá v pravidelnosti derivace frází a nepravidelnosti derivace slov. Např. můžeme jednou operací syntakticky derivovat fráze jako *vzetí na nebe, vzetí na fakultu, vzetí pod ochranu* atd., ale když budeme jednou operací derivovat kompozita, vzniknou potenciální slova *nanebevzetí, nafakultuvzetí, podochranuvzetí* atd., ale jen pro *nanebevzetí* vzniká aktuální slovo.

Slovník, zjednodušeně řečeno, je v lexikalistické hypotéze tedy doména pro speciální syntax, sémantiku a fonologii, syntax je doména pravidelnosti formy a kompozicionality významu.

Lexikalistická separace slovníku a syntaxe, nejobecněji charakterizovatelná větou „Slova jsou nepřístupné ostrovy pro syntax“, nachází podporu minimálně ve dvou vzájemně souvisejících omezeních interakce mezi syntaxí a tvořením slov, známých jako (a) princip lexikální integrity, (b) *No phrase constrains*.

(a) *Princip lexikální integrity* (*Lexical Integrity Principle / Hypothesis; LIP*), srov. Lapointe (1980), Di Sciullo(vá) & Williams (1987), v novější verzi Ackema & Neeleman (2005); viz i diskusi u Lieber(ové) & Scalise, 2006) říká, že syntaktické procesy mohou manipulovat

„slovy“, ale nemohou manipulovat konstituenty, z nichž jsou „slova“ tvořena (ne pohyb! (3), ne vypuštění! (e = pozice bez fonetické realizace) (4), ne přidání materiálu dovnitř slova! (5):

- (3) kdo_i [t_i učí] × *tel_i učí-t_i
 (4) e učí × *učí e
 (5) kdo rád učí × *učírádtel

Bylo pozorováno, že LIP platí různě pro různé úrovně slov: (nejopatrněji formulováno) pro morfologickou strukturu platí nezávisle na fonologické struktuře. Taký bylo nescíslněkrát v různých jazycích ukázáno, že LIP v silné verzi neplatí; česká data jsou např.:

- (6) silný kuřák a. kuřák, který je silný člověk (intersektivní čtení) – soulad s LIP
 b. člověk, který silně kouří (subsektivní čtení) – nesoulad s LIP
 (7) a. zajímavý romanopisec (romanopisec, který je zajímavý člověk – soulad s LIP)
 b. špionážní romanopisec (člověk píšící špionážní romány – nesoulad s LIP)

Příklady (8) ukazují, že k interním konstituentům slov mohou mít syntaktické procesy přístup (zde distribuce zájmen):

- (8) Před hotelem stála [prezident-_{Mask} ov_i [_{fem}-a]]_j [_{Fem} limuzína]_j, ale [on [_{mask}-Ø]]_{i/x}
 v hotelu nebyl
 Před hotelem stál [prezident-_{Fem} č[-in_i [_{Mask}-Ø]]_j [_{mask} mercedes]_j, ale [on [_{fem}-a]]_{i/x}
 v hotelu nebyla

(b) *No Phrase Constraint (NPC)* je druhým omezením, souvisejícím s LIP. Zjednodušeně řečeno, zabráňuje, aby kompozita obsahovala syntaktické fráze (srov. diskusi u Lieber(ové) & Scalise, 2006). Opět jsou známá data ukazující, že ani NPC neplatí absolutně, z češtiny např.:

- (9) velko- a maloměsto

Vykrystalizovaly dvě varianty lexikalismu, označované jako *slabá lexikalistická hypotéza* a *silná lexikalistická hypotéza*. Slabá vychází z toho, že do domény LIT patří porce struktury slova obsahující derivaci a kompozici, zatímco silná přidává do domény LIT i flexi. V období Minimalistického programu (od pol. 90. let 20. stol.) lze princip obou

variant lexikalismu pozorovat ve dvou možnostech, jak se sloučí sloveso a jeho flexe do jednoho slova (obě diskutuje Chomsky, 1992):

(1) Slovesa jsou vkládána do syntaxe v jejich holé formě (jen s derivačními afixy) a verbální flexivní morfém (hostící čas a shodu) je projektován jako hlavy funkčních kategorií dominujících projekci VP. V syntaxi se pohybem hlavy vytváří flexivní tvar slovesa (finitní tvary) – duch slabé lexikalistické hypotézy.

(2) Slovesa jsou vkládána do syntaxe v plné flexivní formě. Ale flexivní rysy nesené morfémy na slovese musí být licencovány v syntaxi, protože tyto rysy se stávají „aktivními“ jen na frazální úrovni. Jednou z (mnohými uznávaných) teorií, jak lze toto licencování dosáhnout, je pohyb slovesa a jeho postupné připojování (viditelně, nebo na rovině logické formy, tj. na rovině sémantické) k různým funkčním hlavám nad VP s cílem kontrolovat (*checking*) jeho flexivní rysy, dokud nejsou všechny zkontrolovány – duch silné lexikalistické hypotézy. Viz též Lexikální kategorie, Semilexikální kategorie, Hybridní kategorie, Funkční kategorie.

V tradici evropského funkčního strukturalismu postuloval na základě teorie dvou základních *funkcí* jazyka (onomatologické/pojmenovací a syntaktické/usouvztažňující) rozlišování slovníku a syntaxe jako dvou základních modulů jazyka Mathesius (1943: 161), ale tuto myšlenku on sám ani nikdo jiný, pokud vím, do architektury jazyka nepřevděl. Není tedy k dispozici na Mathesiovu myšlenku navazující architektura jazyka, z níž by byla patrná organizace slovníku a syntaxe a způsob interakce obou modulů, a z toho odvozena teorie gramatiky, která by interakci obou modulů reflektovala. Vliv v evropském strukturalistickém prostředí (ale ne u nás) naproti tomu získalo Kuryłowiczovo (1936) rozlišování mezi *dérivation lexicale* a *dérivation syntaxique*, do jisté míry odpovídající ideji slabé lexikalistické hypotézy. Česká lingvistika v proklamovaném funkčním strukturalistickém modelu analýzy spíše intuitivně a/nebo jako pokračovatelka tradiční gramatiky sice rozlišuje slovník a gramatiku, ale nenašla (a asi ani nehledala) model, který by je reprezentoval jako moduly jazyka s nějak vymezenou „dělbou práce“. To znamená toto:

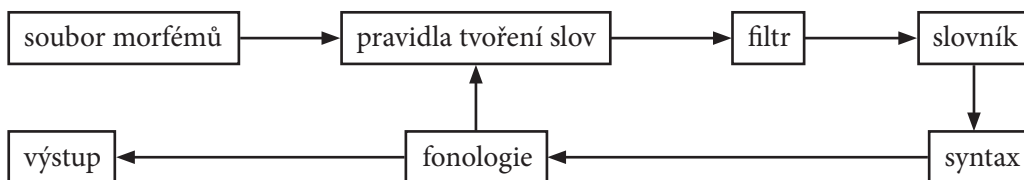
(a) Česká lexikologie, která slovník popisuje, mlčky a bez vazby na gramatiku počítá se slovníkem, který je místem, kde je lexikální jednotka (LJ) spojena s lexikálním významem. (Stranou nechávám, že tato lexikologie a lexikografie je deskriptivní, tj. je reprezentací existujících slov, nikoli mentálního slovníku.) Typická lexikální jednotka tohoto slovníku je abstraktní lexém, přičemž lexém materiálně existuje jako množina všech flexivních a fonologických variant. Princip, že LJ je ve slovníku spojena s významem, vede k tomu, že vedle monolexemických LJ tento slovník obsahuje i vícelexemické LJ (např. víceslovné frazémy), zase včetně flexe a fonologie. Jak se stávají frázové struktury,

tj. struktury, pro jejichž analýzu má aparát jen gramatika, LJ, teorie neříká. Není taky jasné, zda tento slovník obsahuje jako LJ výsledky slovotvorné derivace a kompozice, ale asi ne, protože pravidla „slovotvorby“ v něm nejsou. Princip, že LJ je ve slovníku spojena s významem, vede k tomu, že slovník je jediným místem, kde výsledky derivace a kompozice mohou získat nekompozicionální, tzv. lexikalizovaný význam. Řešení lexikologická teorie slovníku neposkytuje.

(b) Česká gramatologie zase z tradiční gramatiky převzala analýzu vnitřní struktury slov v teorii slovních druhů, kombinujících morfologická, kategoriálně sémantická a funkčně syntaktická vlastnosti slov, tj. klade si za cíl popsat derivaci a kompozici jako „tvorbu“ slov a flexi jako součást (ohebného) slovního druhu (pro to má zvláštní modul morfologie). Syntax má přístup jen ke flexi, a to na základě toho, že má z morfologie k dispozici „paradigma“ (soubor tvarů (koncovek + alternací uvnitř slova), které slovo dané kategorie má k dispozici), a syntax provádí jen výběr jednoho z nich (syntax v této teorii pro to má k dispozici dependenční vztahy shody a rekce, mnoho případů ale neumí řešit, např. pádová flexe nominálních adjunktů, pády jmen v PP aj.). Zbývající část vnitřní struktury slov, tj. slovotvorbu, č. gramatologie explicitně pokládá za samostatný modul (gramatiky), a to na základě zcela monopolního postavení Dokulilovy slovotvorné teorie. Dokulil (1963 a jinde) totiž jednoznačně zastával názor, že slovotvorba se neřídí syntaktickými pravidly (v diskusi s polskými lingvisty, kteří argumentovali už v pol. 20. stol. pro opačnou analýzu); srov. dokulilovskou tradici onomaziologického přístupu k slovotvorbě v české a slovenské linii u Šlosara, Štíchy, Horeckého, Štekauera ad., ale i v cizině; viz Štekauer (2005).

O výklad slov a frází jako dvou systémů řízených společnými principy syntaktickými se v české strukturalistické lingvistice pokusil jen Skalička (1970), jeho hypotézu tzv. *hyposyntaxe* však nikdo nepřijal.

Typická architektura lexikalistických modelů: Raný lexikalismus ve stylu Halleho (1973)

V tomto modelu obsahuje lexikon několik složek: **soubor morfémů a pravidla tvoření slov** tvoří jeho generativní část. Výstup z **pravidla tvoření slov** je odeslán do **slovník** a cestou musí projít **filtr**, což je „vševědoucí vrátný“, který výstupu z **pravidla tvoření slov** dodává ideosynkratické informace. (a) Např. může tento výstup opatřit „razítkem“ [–lexikální inserce]. **Filtr** je důležitým článkem lexikonu, protože **pravidla tvoření slov** přegenerovávají. Např. vytvoří nomina agentis *učitel, holič, kradeč*. Ve **filtr** je jen *kradeč* orazítkováno [–lexikální inserce] a všechna tři nomina agentis se dostanou do **slovník**. Ten tedy obsahuje jak potenciální slova (*kradeč*), tak uzuální/aktuální slova (*učitel, holič*), což odpovídá empirii, že cizinec, který se naučil pravidla tvoření českých slov, slovo *kradeč* vytvoří / slovu *kradeč* rozumí, a pokud neví to, co ví **filtr**, slovo *kradeč* užije ve větě. **Filtr** je „vševědoucí vrátný“, který ví, proč výstup z **pravidla tvoření slov** má [–lexikální inserce]. Je tomu tak např. u slova *kradeč* asi proto, že existuje frazém *zloděj* se stejným významem. Model dovoluje do **filtr** vložit další důvody pro [–lexikální inserce], např. neproduktivita. (b) **Filtr** může výstupu z pravidla tvoření slov přidat nekompozicionální sémantiku (*léčitel* ‘kdo léčí’ + ‘kdo diagnostikuje a léčí neakademickými metodami’), nebo kompozicionální sémantiku vymazat a nahradit ji sémantikou nekompozicionální (*knihkupec* ‘kdo kupuje knihy’ ‘kdo prodává knihy’. **Filtr** taky může výstupu z **pravidla tvoření slov** přidat informaci blokující realizaci fonologických pravidel: *trůn* /*-o/ (*trůn, trůnu, trůnek, trůní ... × stůl, stolu, stolek, stolní ...*). Lexikon je spojen se syntaxí částí **slovník** a výstup ze syntaxe je odeslán do fonologie. Halle dovoluje možnost, aby se fonologicky zpracovaná struktura „vrátila zpět“ do **pravidla tvoření slov**. Lexikon a syntax jsou tedy místem diametrálně odlišných procesů.

Základní literatura

- ACKEMA, P. & A. NEELEMAN. *Beyond Morphology: Interface Conditions on Word Formation*. Oxford: OUP 2004.
- ANDERSON, S. R. *A-morphous Morphology*. Cambridge: CUP 1992.
- ARONOFF, M. *Morphology by Itself: Stems and Inflectional Classes*. Cambridge: MIT Press 2004.
- BOOIJ, G. Construction-Dependent Morphology. *Lingue e Linguaggio* 5, 2005, 163–178.
- DI SCIULLO, A.-M. & E. WILLIAMS. *On the Definition of Word*. Cambridge: MIT Press 1987.
- DOKULIL, M. K základním otázkám tvoření slov. In *O vědeckém poznání soudobých jazyků*, 1958, 54–168.
- DOKULIL, M. K vzájemnému poměru slovtvorby a skladby. *Slavica Pragensia* 4, 1963, 369–376.
- CHOMSKY, N. Remarks on Nominalization. In Jacobs, R. & P. Rosenbaum (eds.), *Readings in English Transformational Grammar*. Waltham, MA.: Ginn & Co., 1970, 184–221.
- KIPARSKI, P. “Elsewhere” in Phonology. In Anderson, S. & P. Kiparsky (eds.), *A Festschrift for Morris Halle*. New York: Holt, Rinehart & Winston 1973, 93–106.
- KOŘENSKÝ, J. Gramatika + slovník, nebo slovník + gramatika? In Hladká, Z. & P. Karlík (eds.), *Čeština – univerzália a specifika* 4. Praha: Nakl. Lidové noviny 2002, 71–75.
- KURYŁOWICZ, J. Dérivation lexicale et dérivation syntaxique. *Bulletin de la Société linguistique de Paris* 37, 1936, 79–92.
- LAPOINTE, S. *A Theory of Grammatical Agreement*. PhD. dis., Univ. of Massachusetts, Amherst 1980.
- LEES, R. B. *The Grammar of English Nominalizations*. The Hague: Mouton & Co. 1960.
- LIEBER, R. & S. SCALISE. The Lexical Integrity Hypothesis in a New Theoretical Universe. *Lingue e Linguaggio* 6, 2006, 7–32.
- MARANTZ, A. No Escape from Syntax: Don't Try Morphological Analysis in the Privacy of Your Own Lexicon. In Dimitriadis, A. & L. Siegel ad. (eds.), *Proceedings of the 21th Annual Penn Linguistics Colloquium, UPenn Working Papers in Linguistics* 4, 1997, 201–225.
- MATHESIUŠ, V. *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich 1947.
- SCALISE, S. & E. GUEVARA. The Lexicalist Approach to Word-Formation and the Notion of Lexicon. In Štekauer, P. & R. Lieber (eds.), *Handbook of Word-Formation*. Dordrecht: Springer 2005, 147–187.
- SPENCER, A. Word-Formation and Syntax. In Štekauer, P. & R. Lieber (eds.), *Handbook of Word-Formation*. Dordrecht: Springer 2005, 73–97.

SELKIRK, E. *The Syntax of Words*. Cambridge: MIT Press 1982.

SKALIČKA, V. Hyposyntax. *Slovo a slovesnost* 31, 1970, 1–6.

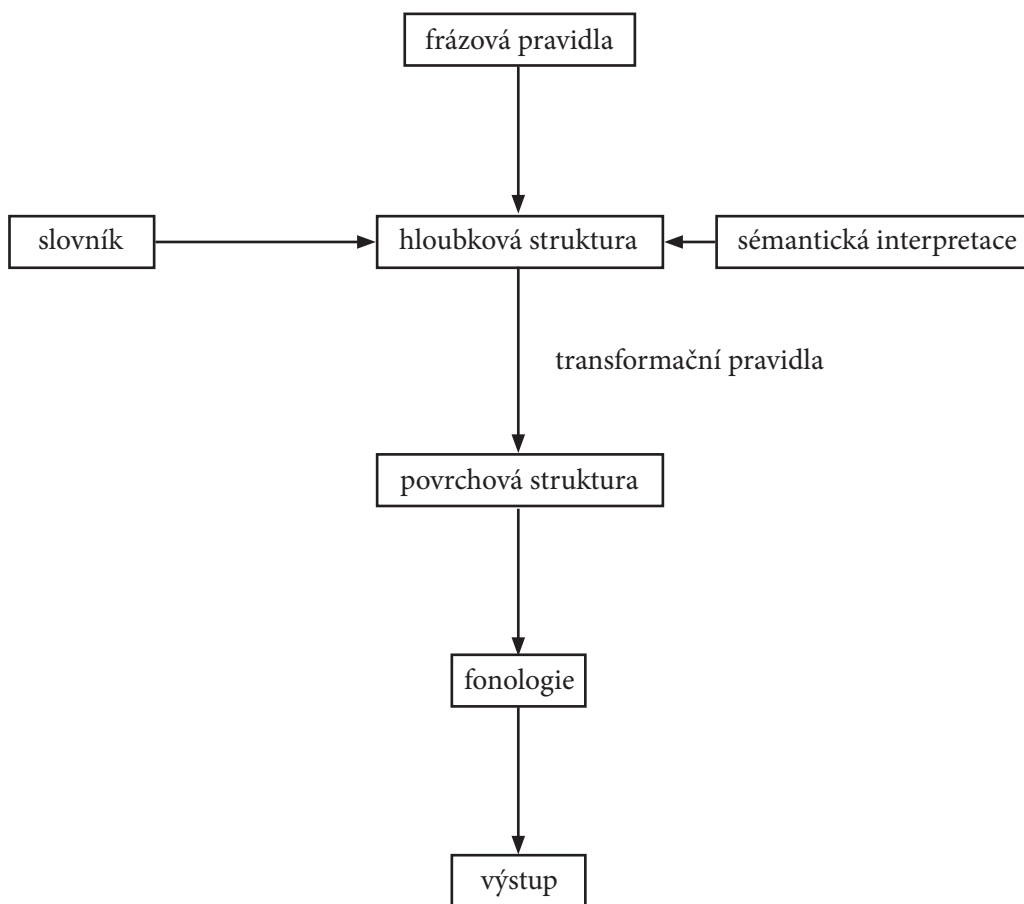
ŠLOSAR, D. Konce derivačních řad v slovtvorném systému češtiny. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity A* 34, 1986, 73–77.

ŠTEKAUER, P. Onomasiological Approach to Word-Formation. In Štekauer, P. & R. Lieber (eds.), *Handbook of Word-Formation*. Dordrecht: Springer 2005, 207–232.

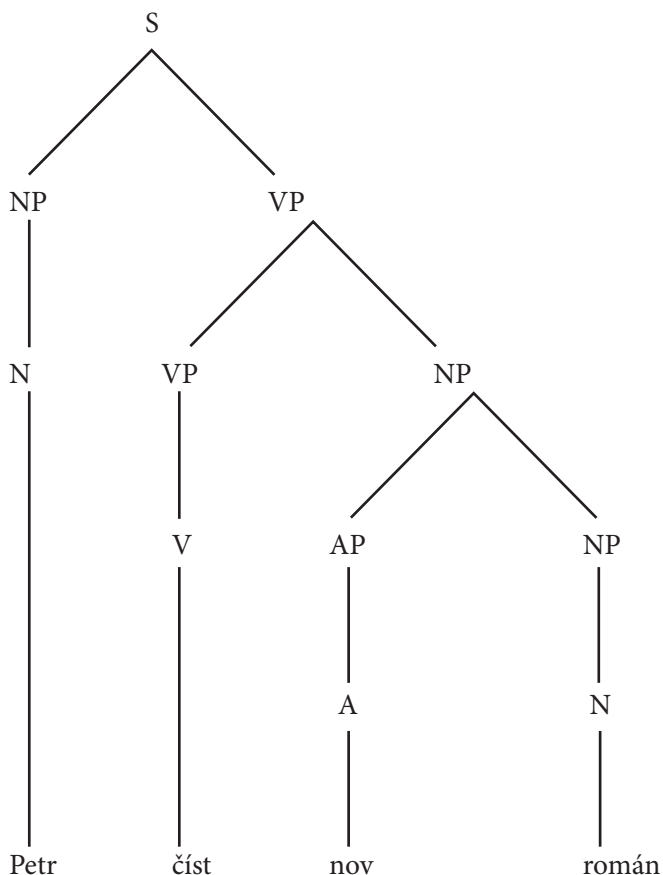
WILLIAMS, E. Dumping Lexicalism. In Ramchand, G. & C. Reiss (eds.), *The Oxford Handbook of Linguistic Interfaces*. Oxford–New York: OUP 2007, 353–381.

Nelexikalistická hypotéza (nelexikalismus, transformacionalismus)

Nelexikalistická hypotéza je hypotéza modulární organizace gramatiky předpokládající, že systém slov a systém frází nejsou rozdílné. Základní idea, kterou se nelexikalismus odlišuje od lexikalismu, je ta, že fráze jsou tvořeny přímo z morfémů, bez mezistupně, kterému se říká slovo, a že tedy jediné místo pro generování slov i vět je syntax. Tato idea je spojena s úplným začátkem generativní gramatiky. V gramatikách konstruovaných ve stylu Chomského (1965) *Standardní teorie* má gramatika typicky tuto architekturu:

Věty jsou generovány ve třech fázích: Bázi tvoří **frázová pravidla**, tj. tzv. přepisovací pravidla, jako např. $S \rightarrow NP VP$, $NP \rightarrow NP AP$, $VP \rightarrow VP NP \dots$; $NP \rightarrow N$, $VP \rightarrow V$, která generují **hloubkovou strukturu**; tu reprezentuje strom, např.

hloubková struktura je vstupem pro materiál z **lexikonu** a pro **sémantická interpretace**. Transformačními pravidly, tj. pravidly mazání, pohybu, nahrazení nebo přidání materiálu, je **hloubková struktura** spojena s **povrchovou struktura**. Z ní je derivace odeslána do **fonologie**. Z našeho hlediska je na tomto modelu nejdůležitější to, že lexikon obsahuje to, co bychom mohli nazvat atomární (netvořená) slova s rysy jako N (*pes, les ...*), V (*nes-*) aj. Slova s vnitřní strukturou jsou generována v syntaxi, a to transformacemi, což se týká jak derivačních sufixů, tak gramatických sufixů. Ukázkovým příkladem je Lees (1960), který nominalizace (tj. např. česká slova jako *čtení, četba*) analyzuje jako

výsledek transformací, tedy podobně jak ukazují (1) a (2); všechny čtyři struktury vznikají transformacemi jedné hloubkové struktury:

- (1) Pilát ukřižoval Krista → (a) Pilátovo ukřižování Krista
 (2) Kristus byl ukřižován Pilátem → (a) Kristovo ukřižování Pilátem

(V české valenční teorii je podobná analýza nominalizací běžná dosud ve valenční syntaxi (např. Panevová, 2000; Kolářová, 2010); chápe se ale jako syntaktická operace odvození gramatických forem aktantů/participantů ve frázi, jejíž lexikální hlavou je deverbální substantivum, nikoli taky jako derivace deverbálních substantiv samých.)

Základní myšlenka, že fráze jsou tvořeny přímo z morfémů, bez mezistupně, kterému se říká slovo, nutně vede nelexikalismus k diametrálně odlišné architektuře gramatiky, než má k dispozici lexikalismus. Jedním z jejích důsledků je status lexikálních kategorií. Zcela jednoduše řečeno: V lexikalismu jsou lexikální kategorie otevřené třídy slovníku, definované rysy jako N, V, A, přičemž všechny prvky dané třídy mají společné chování v syntaxi. Viz Lexikální kategorie. V nelexikalismu jsou naproti tomu lexikální kategorie výsledkem syntaktických operací aplikovaných na akategoriální kořeny, které nemají v standardních nelexikalistických analýzách ani žádné jiné rysy. Existují nicméně empirické důvody předpokládat, že kořeny ($\sqrt{\quad}$) jsou sice lexikálně akategoriální, ale nejsou „prázdné“, nýbrž jsou opatřeny rysy [událost], [objekt], [vlastnost], event. dalšími. Z kořenu \sqrt{mlad} , který je nositelem rysu [vlastnost], je proto „nejkratší cesta“ k derivaci A, nepotřebující derivační materiál s fonetickou realizací: *mlad(-ý)*, a „delší cesta“ k derivaci V (*mlád-n(o)u(-t)*) i k derivaci N *mlád-í(-Ø)*. Stejně tak: $\sqrt{stůl}$ [objekt] > $\sqrt{stůl}(\emptyset)$ a $\sqrt{stol-ova(-t)}$, $\sqrt{stol-n(-i)}$; kořeny s rysem [událost] se chovají jinak, protože pro V potřebují získat další rysy události, tj. tematický morfém $\sqrt{pích}$ [událost] > [událost + momentánnost] $\sqrt{pích-n(o)u(-t)}$ / [událost + průběhovost] $\sqrt{pích-a(-t)}$. To lze ilustrovat i na prefixaci: \sqrt{bled} je nositelem rysu [vlastnost], je proto „nejkratší cesta“ k derivaci A *bled(-ý)*; aby mohl být připojen prefix s významem měrovým, je třeba více struktury, totiž strukturu verbální, srov. **po-bled(-ý) × po-bled-Ø-l(-ý)*; pěkně je to vidět na kontrastu **pře-zralý × pře-zrálý*.

Zase se dá pro podporu takového přístupu využít analýza nominalizací. Tzv. root-nominalizace (= dějová jména, u nichž první morfém, který se připojuje bezprostředně za kořen, má rys nominální) i stem-nominalizace (= substantiva verbální, u nichž první morfém, který se připojuje bezprostředně za kořen, má rys verbální, je to tzv. tematický sufix) jsou licencovány rysem [událost]. Proto kořeny bez rysu [událost], nýbrž s rysem [objekt] jako \sqrt{ryb} nebo \sqrt{bagr} jsou vhodné pro zapuštění do *n*-kontextu, ale nikdy tím nezískají

interpretaci nominalizací, nýbrž jen N: *ryb-a, bagr-Ø*; proto NP *hodinová ryba* získává sémantickou interpretaci z encyklopedických znalostí, např. ‘ryba, kterou někdo lovil / jedl ... hodinu’, proto v DP *Petrova ryba* posesivum přímo nabízí interpretaci posedora, a jen z diskurzu lze odvodit interpretaci jinou, např. ‘ryba, kterou Petr koupil / chytil / namaloval ...’. Pro interpretaci jako nominalizace potřebují takové kořeny víc struktury, totiž rys [událost], a proto struktura musí derivací získat verbální tematický morfém: *bagr-ová-* > *bagrová-ní*. Naproti tomu kořeny jako $\sqrt{\text{běh}}$, $\sqrt{\text{jás}}$ mají rys [událost] interně, a proto nepotřebují žádný tematický morfém, aby mohly být interpretovány jako nominalizace: *běh-Ø*, *jás-ot*; srov. i přímou sémantickou interpretaci NP *hodinový běh* ‘běh, který trvá hodinu’ a bezprostřední přístupnost agentní interpretace posesiva v DP *Petrův běh*.

Vytváření struktury má přímý vliv na interpretaci DP ve frázi. Srov.: Agens Petr uč-i-Ø Patiens Petra ; $\text{Patiens Petrův uč-i-tel-Ø}$ (sufix *-tel-* „blokuje“ agens); $\text{Agens Petrovo uč-i-tel-ová-ní-Ø}$ (sufix *-ová-* zavádí do struktury agens).

Vytváření struktury prozrazuje taky fonologie. Pozoruj:

- (a) $\sqrt{\text{such}}$
- (b) [+ událost + externí kauzace]: (a) *such* + tematický sufix *-i-*, který palatalizuje *ch* > *š*: *suš-i*
- (c) [+ perfektivnost + úplně]: (b) + prefix: *vy-such-i* > *vy-suš-i*
- (d) [+ imperfektivnost]: (c) + tematický sufix *-ova-*: *vy-such-i-ova* > *vy-suš-ova(-t)*

Tato analýza zajišťuje sémantickou interpretaci V *vysušova(t)* jako označení externě kauzované události, ač tematický sufix *-i-* zodpovědný za tuto interpretaci v povrchové struktuře tohoto V není přímo vidět (na rozdíl od *sušit*), nýbrž jen nepřímou, a to na *š*, které je výsledkem palatalizace *ch* způsobované právě tematickým sufixem *-i-*.

V současné generativní gramatice je prominentním modelem transformacionalistické hypotézy *Distribuovaná morfologie*.

Typická architektura nelexikalistických modelů: Distribuovaná morfologie

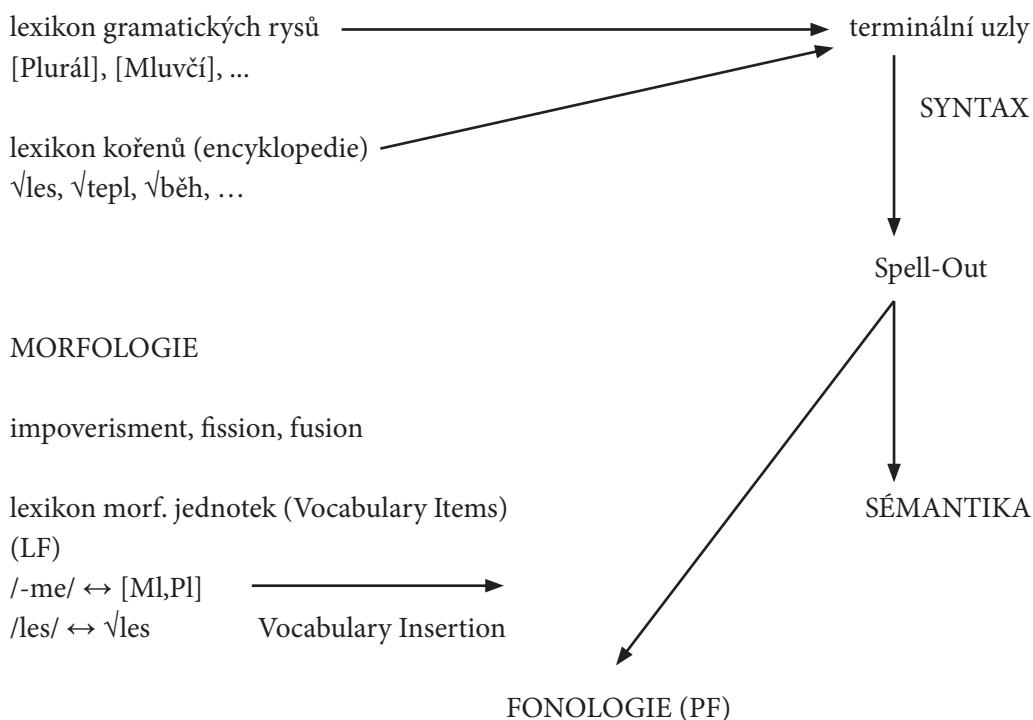
(podle M. Zikové pro NESČ)

Distribuovaná morfologie (DM) je teorie morfologie v rámci minimalismu, v níž jsou informace o morfémech, tj. informace o jejich formě, významu a také o jejich vzájemné kombinovatelnosti, distribuovány z různých částí gramatiky.

Základním principem DM je modularita: komputační modul (tj. syntax) generuje z jednotek uložených v lexikonu komplexní struktury, a to pomocí dvou základních mechanismů, tj. sloučení (*Merge*) a pohybu (*Move*). Vždy po skončení každého derivačního cyklu je syntaxí vygenerovaná struktura paralelně odeslána do dvou interpretačních modulů (*Spell-Out*): fonologického (*Phonological Form*, PF)

a sémantického (*Logical Form*, LF). Morfologie pak stojí na rozhraní mezi syntaktickým a fonologickým modulem, sama ale status modulu nemá: nemá žádné vlastní jednotky, z nichž by generovala nějaké vlastní, na syntaxi nezávislé morfologické struktury. Morfologie v teorii DM naplňuje abstraktní syntaktickou strukturu odpovídajícími formami; v určitých, přesně definovaných případech, přitom může se syntaktickou strukturou i manipulovat (viz dále definice morfologických operací *impoverishment*, *fission* a *fusion*). Model jazyka, s nímž DM pracuje, je schematicky znázorněn v (1).

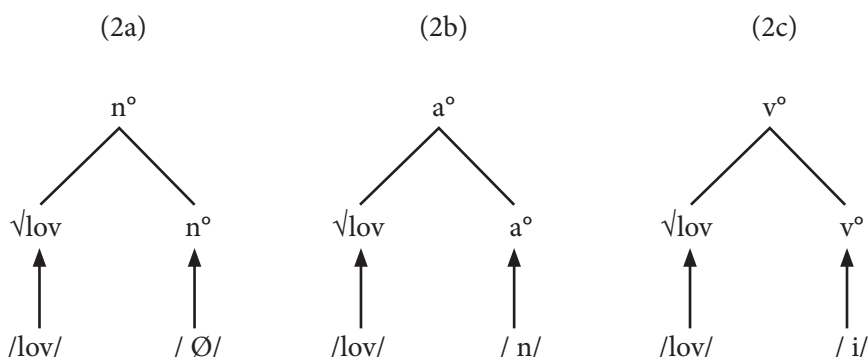
(1)

DM předpokládá, že syntaktický modul generuje nejen syntaktické struktury *sensu stricto*, tj. syntaktické fráze a věty, ale i struktury morfologické, tj. morfologicky komplexní slova i jejich flexivní formy. Slova a jejich tvary tedy mají stejnou vnitřní strukturu jako syntaktické fráze: skládají se z hierarchicky uspořádaných, binárně se větvičích konstituentů. Jednotky, které tvoří terminální uzly syntaktických struktur různých veli-

ností, jsou dvojího typu: 1. kořeny (např. $\sqrt{\text{les}}$, $\sqrt{\text{tepl}}$, $\sqrt{\text{běh}}$) a idiomy (např. *lážo plážo*), 2. gramatické rysy (např. [Plurál], [Perfektivnost], [Mluvní]). Jejich podstata se principiálně liší, a proto jsou oba typy jednotek uloženy ve dvou na sobě nezávislých lexikonech.

Lexikon označovaný jako *encyklopedie* obsahuje ideosynkratické informace o kořenech a idiomech, tedy informace o jejich významu. To mj. znamená, že morfosyntaktické vlastnosti, které jsou tradičně spojovány s kořeny, jako např. informace o tom, zda jde o kořen „nominální“, „adjektivní“ nebo „verbální“, jsou v DM definovány syntakticky, nikoli lexikálně (tzv. *categoryless roots*). To ilustrují příklady v (2). (2a) ukazuje strukturu jména *lov*: kořen $\sqrt{\text{lov}}$ je syntakticky interpretován jako jméno proto, že se objevuje v nominálním kontextu, tzn. je komplementem nominální hlavy n° . V (2b) je struktura adjektiva *lov-n(y)*, kde je též kořen komplementem adjektivní hlavy a° . (2c) pak ukazuje strukturu verba *lov-i(t)*, kdy je kořen $\sqrt{\text{lov}}$ komplementem verbální hlavy v° ; viz např. Marantz (1997).

Zatímco obsah encyklopedie je jazykově specifický (významy asociované s kořeny a idiomy se jazyk od jazyka liší), obsah lexikonu gramatických rysů je naopak jazykově univerzální (jednotlivé jazyky se liší pouze v tom, kterou část tohoto lexikonu aktivně využívají).

Vedle lexikonu kořenů a lexikonu gramatických rysů pracuje DM ještě s lexikonem morfoloických jednotek (*Vocabulary Items*, VI). Zatímco lexikon kořenů a lexikon gramatických rysů jsou presyntaktické – jejich jednotky tvoří základní stavební kameny syntaktické struktury (tj. její terminální uzly) – a neobsahují žádné formy, lexikon morfoloických forem je postsyntaktický a jeho součástí jsou právě fonologické informace. Vždy po skončení syntaktické derivace dodává lexikon morfoloických forem fonologický materiál do jednotlivých terminálních uzlů, uspořádaných syntaktickými pravidly. Morfologie v teorii DM tak pouze interpretuje / realizuje části syntaktické struktury mís-

to toho, aby do nich dodávala „stavební materiál“, tj. morfémy v tradičním slova smyslu. Toto tzv. pozdní vkládání forem (*late vocabulary insertion*) odlišuje DM od jiných generativních teorií morfologie; teorie DM sama sebe označuje za alternativu k lexikalismu (Marantz 1997). V příkladech (2a-c) je vkládání morfologických forem do terminálních uzlů naznačeno šípkami.

VI jsou reprezentovány jako fonologické formy, jež mají definováno, kam do syntaktické struktury mohou být vloženy. To znamená jednak to, které gramatické rysy mohou realizovat, a také to, v jakém kontextu je mohou realizovat: /forma/ ↔ [rys(y)] / kontext. Např. pádová koncovka *-ů* bude v lexikonu morfologických forem reprezentována jako /u:/ ↔ [Gen,PL] / [Mask], což znamená, že může realizovat syntaktický uzel obsahující rysy [Genitiv] a [Plurál] (buď oba současně, nebo pouze jeden z nich; k tomu viz dále), a to tehdy, obsahuje li předcházející uzel rys [Mask]. Druhou skupinu VI tvoří formy, které jsou asociovány s významy jednotlivých kořenů a idiomů; otázky spojené s realizací kořenů a idiomů, tedy lexikálních morfémů v tradičním slova smyslu, přitom stojí na okraji zájmu DM; k tomu viz Harley(ová) & Noyer (2000).

Distribuce VI realizujících gramatické rysy je regulována dvěma mechanismy: principem podmnožiny (*Subset Principle*) a tím, že morfologické formy mohou být tzv. podspecifikovány (*underspecified*).

Princip podmnožiny říká, že určitá forma může být vložena do určitého terminálního uzlu syntaktické struktury jen tehdy, jestliže je lexikálně specifikována pro všechny gramatické rysy v něm zahrnuté, popř. pro jejich podmnožinu. Jestliže existuje více forem, které splňují tuto podmínku, tj. alomorfů v tradičním slova smyslu, pak vítězí vždy ten z nich, který je lexikálně specifikován pro více rysů daného uzlu (Halle & Marantz 1993); princip podmnožiny, s nímž pracuje DM, je odvozen z obecnějšího principu *Elsewhere Condition* (viz Lexikalistická hypotéza).

Podstatný vliv na distribuci morfologických forem má i to, že mohou být tzv. *podspecifikovány*. To znamená, že všechny morfologické formy nemusejí být lexikálně specifikovány pro všechny gramatické rysy, které mohou realizovat. Efektem této podspecifikovanosti je pak poměrně široká distribuce forem: jedna a tatáž forma se může objevovat v různých morfosyntaktických kontextech, pokud nejsou k dispozici jiné formy, které jsou přímo pro tyto kontexty plně specifikovány. To, že morfologické formy pouze interpretují syntaktickou strukturu, a to, že mohou být lexikálně podspecifikovány, umožňuje DM oproti jiným morfologickým teoriím výrazně redukovat jejich počet. Kontrast mezi DM a teoriemi, které pracují s tradičními morfémy, kdy je určitá forma vždy pevně asociována s určitým gramatickým významem, lze v č. ilustrovat na příkladu *k-ových* sufixů *-ek*, *-k(a)*, *-k(o)*. České gramatiky tradičně hovoří o třech různých sufixech, protože každý

z nich derivuje jména různého rodu: *-ek* maskulina (*strom-ek*), *-k(a)* feminina (*jam-k(a)*), *-k(o)* neutra (*slův-k(o)*); každý z nich tedy musí být, jsa asociován vždy s jedním gramatickým rodem, samostatným morfémem. Jejich fonologické i morfologické chování (a také jejich diachronní původ), ale ukazují na to, že jde o různé instance téhož sufixu. Pokud jde o fonologické chování, všechny tři zmíněné sufixy mají v iniciální pozici vokál *e* alternující s nulou a všechny také způsobují stejné typy palatalizací; tzv. morfofonologické alternace. Tyto *k-ové* sufixy jsou pak produktivními afixy pro derivaci deminutiv. Fakt, že rod deminutiva je vždy identický s rodem základového jména (*strom_{mask}* > *strom-ek_{mask}*, *jam-a_{fem}* > *jam-k(a)_{fem}*, *slov-o_{neutr}* > *slův-k(o)_{neutr}*), pak ukazuje na to, že informace o gramatickém rodu není součástí sufixu jako takového. V DM tedy budou všechny *k-ové* sufixy reprezentovány jednou VI, která bude rodově podspecifikována, tzn. nebude lexikálně asociována s žádným rodem. Princip podmnožiny pak predikuje, že tento *k-ový* sufix může realizovat jakýkoli terminální uzel reprezentující gramatický rod, bez ohledu na to, obsahuje-li rys [Maskulinum], [Femininum] nebo [Neutrum].

Nulovou hypotézou teorie DM je to, že morfologická struktura je izomorfní se syntaktickou strukturou, což dobře ilustruje už název jednoho z nejcitovanějších programových článků *No Escape from Syntax: Don't Try Morphological Analysis in the Privacy of Your Own Lexicon* (Marantz, 1997). Tato izomorfie ale může být za určitých podmínek porušena; např. když jedné morfologické formě odpovídá více gramatických rysů, z nichž každý má v syntaktické struktuře svůj vlastní terminální uzel. Tyto případy neizomorfie mezi syntaxí a morfologií interpretuje DM jako výsledek manipulace se syntaktickou strukturou po skončení její derivace a před vkládáním samotných morfologických forem. Mezi základní ryze morfologické operace patří: 1. vymazání gramatických rysů z terminálního uzlu, tak aby do něj mohla být vložena méně specifická morfologická forma (*Impoverishment*), 2. rozštěpení terminálního uzlu, tak aby jeho rysy mohlo realizovat současně více morfologických forem (*Fission*), 3. sloučení terminálních uzlů, tak aby jejich rysy mohla realizovat jediná morfologická forma (*Fusion*); k tomu viz např. Halle (1997), Noyer (1997), Harley(ová) & Noyer (1999).

Základní literatura

- EMBICK, D. Mobile Inflections in Polish. In Beckman, J. N. (ed.), *Proceedings of NELS 25*, 1995, 127–142.
- EMBICK, D. & R. IZVORSKI. Participle-Auxiliary Word Order in Slavic. In Browne, W. & E. Dornisch ad. (eds.), *Formal Approaches to Slavic Linguistics: The Cornell Meeting 4*, 1997, 210–239.
- EMBICK, D. & R. NOYER. *Distributed Morphology and the Syntax–Morphology Interface*. In Ramchand, G. & Ch. Reiss (eds.), *The Oxford Handbook of Linguistic Interfaces*. Oxford: OUP 2007, 289–324.
- HALLE, M. The Russian Declension. In Cole, J. & Ch. Kisseberth (eds.), *Perspectives in Phonology*. Chicago: Chicago University Press 1995, 321–353.
- HALLE, M. Distributed Morphology: Impoverishment and Fission. In Bruening, B. & Y. Kang ad. (eds.), *MITWPL 30: Papers at the Interface*, 1997, 425–449.
- HALLE, M. & A. MARANTZ. Distributed Morphology and the Pieces of Inflection. In Hale, K. & S. J. Keyser (eds.), *The View from Building 20*. Cambridge: MIT Press 1993, 111–176.
- HARLEY, H. & R. NOYER. State-of-the-Article: Distributed Morphology. *Glott International* 4.4, 1999, 3–9.
- KOLÁŘOVÁ, V. *Valence deverbativních substantiv v češtině*. Praha: Karolinum 2010.
- LEES, R. B. *The Grammar of English Nominalizations*. The Hague: Mouton 1960.
- MARANTZ, A. No Escape from Syntax: Don't Try Morphological Analysis in the Privacy of Your Own Lexicon. In Dimitriadis, A. & L. Siegel ad. (eds.), *Proceedings of the 21th Annual Penn Linguistics Colloquium, UPenn Working Papers in Linguistics* 4, 1997, 201–225.
- MÜLLER, G. A Distributed Morphology Approach to Syncretism in Russian Noun Inflection. In Arnaudova, O. & W. Browne ad. (eds.), *Formal Approaches to Slavic Linguistics* 12, 2003, 353–374.
- PANEVOVÁ, J. Poznámky k valenci podstatných jmen. In Hladká, Z. & P. Karlík (eds.), *Čeština – univerzália a specifika 2*. Brno: Masarykova univ. 2000, 173–180.
- bibl. DM na: http://ling.auf.net/lingbuzz/dm?_s=w_MKnC3GNPMDRunle&_k=O0A-MaiLYNYalMDmq.